

Φιλοσοφία καὶ Παιδεία

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (Ε.Κ.Δ.Ε.Φ.)

ΕΤΟΣ 13ο
ΤΕΥΧΟΣ 44-45

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ -
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007

«Μάλα γάρ φιλοσόφου τοῦτο
τό πάθος, τό θαυμάζειν·
οὐ γάρ ἄλλη ἀρχή φιλοσοφίας
ἢ αὕτη»

[Πλάτ. Θεαίτητος (155 Δ)]

Φιλοσοφία και Παιδεία

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

**Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ
ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΩΝ:**

Νίκου Βαλλιανάτου
Δημήτρη Διαμαντόπουλου
Μίρκας Κακαδέλλη
Ειρήνης Καμπερίδου
Δημήτρη Καπάδοχου
Βασιλη Μακρυπούλια
Ιωάννη Ε. Μάντζαρη
Μαρίας Μαρκαντωνάτου
Αναστασίας Μεσσάρη
Σπύρου Γ. Μοσχονά
Λεωνίδα Μπαρτζελιώτη
Γεωργ. Ν. Οικονόμου
Αντώνη Η. Σακέλλαρίου
Δημήτρη Τζωρτζόπουλου
Χαρινέλας Τουρνά

* * *

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΚΔΕΦ

Πρόεδρος: Σπ. Γ. Μοσχονάς, **Αντιπρόεδρος:** Αντ. Ε. Καλαμπάκας, **Γενικός Γραμματέας:** Χρ. Ν. Πολάτωφ.

Ταμίας: Δημ. Διαμαντόπουλος, **Μέλη:** Έλσα Αραχωβίτη (Έφορος Δημοσίων Σχέσεων),
Σταμ. Πορτελάνος (έφορος Διεπιστημονικών Σχέσεων), Σωτ. Φουρνάρος (Έφορος Δημοσιεύσεων & Τύπου)

* * *

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: *Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου
συνεπικουρούμενα από τους:
Αλεξάνδρα Γαρμπή - Χατζηαναστασίου
Μαρία Μαρκαντωνάτου*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Γραμματική Αλατζόγλου - Θέμελη, Ομ. Καθηγήτρια Φιλοσοφίας Ιονίου Πανεπιστημίου
Γεώργιος Ι. Αντωνόπουλος, Ομ. Καθηγητής Φιλοσοφίας Παντείου Πανεπιστημίου
Μυρτώ Δραγώνα - Μονάχου, Ομ. Καθηγήτρια Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών
Ιωάννης Καλογεράκος, Καθηγητής Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών
Γιάννης Τζαβάρας, Καθηγητής Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Κρήτης
Δημήτρης Τζωρτζόπουλος, δρ. Φιλοσοφίας - Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων

ΝΟΜΙΚΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ: δρ. Θεόδωρος Σταυρόπουλος, Δικηγόρος
δρ. Ελένη Δέδε, Δικηγόρος

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗ: Clevermedia, Δράκοντος 18, Καισαριανή, Τηλ. 210-7247506, 7247534

**ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΚΑΙ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΝΟΜΟ:**

Σπύρος Γ. Μοσχονάς
Πρόεδρος της ΕΚΔΕΦ

Εθνικής Αντιστάσεως 20 - 143 43 Ν. Χαλκηδόνα, Τηλ. 210 25.10.020, 210 25.80.814 - Fax 210 25.32.558

ΕΝΑ ΕΙΔΟΣ ΦΥΛΕΤΙΚΟΥ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ ΛΑΟΥΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Της ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΜΠΕΡΙΔΟΥ
Λέκτορα Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

1. Εισαγωγή: χρωματολογικές κοινωνικές διακρίσεις

Οι ιδιαίτερες αντιλήψεις των διαφόρων υποτελών λαών περί ενδυματολογικής αισθητικής, όχι μόνο δεν έβρισκαν εύφορο έδαφος ανέλιξης εντός των πλαισίων της Οθωμανικής επικράτειας, αλλά οι ποικιλότροπες, προς αυτήν την κατεύθυνση, απαγορεύσεις των Οθωμανών καταδεικνύουν έντονα φαινόμενα και περιπτώσεις κοινωνικών διακρίσεων και ρατσισμού. Μαρτυρίες του 18ου και 19ου αιώνα εκθέτουν τις φυλετικο-χρωματικές διακρίσεις, «ένα είδος φυλετικού διαχωρισμού» (Pardoe:1837:32) που επιβάλλονταν δια νόμου ή με άτυπες απαγορεύσεις στους Έλληνες, Αρμένιους και Εβραίους των Οθωμανικών επικρατειών, σχετικά με τα χρώματα των ενδυμάτων και υποδημάτων τους, και όχι μόνο. Χρωματολογικές και χωροταξικές διακρίσεις επιβάλλονταν και στις οικίες και συνοικίες των υποτελών λαών ή των μη-μουσουλμάνων γενικότερα. Αναρρίθμητες είναι και οι μαρτυρίες που αφορούν την χωροταξική διάκριση ή τη φυλετική διχοτόμηση σε πολλές περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας. Οι μαρτυρίες δυτικών περιηγητών¹ στη Μικρά Ασία, στον Πόντο, στην Κύπρο, και άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τη θέση των υποτελών λαών, για τους οποίους οι περιγραφές διαφέρουν ανάλογα με τις αποικιοκρατικές απόφεις, πολιτικές θέσεις και κοινωνικές προκαταλήψεις των περιηγητών. (Καμπερίδου, 2006: 14-18) Εντούτοις, καμία περιηγήτρια δεν αναφέρει ότι οι χρωματικοί διαχωρισμοί ήταν η ελεύθερη επιλογή των υποτελών Ελλήνων, Εβραίων και Αρμενίων. Αντιθέτως παρατηρούν ότι επιβάλλονταν δια νόμο ή με άτυπες απαγορεύσεις. Λόγου χάρη, παρατηρείται ότι οι Έλληνες ήταν υποχρεωμένοι να φορούν μάυρα υποδήματα, σε αντίθεση με τα πολύχρωμα των Τούρκων, και εξαναγκάζονταν να βάφουν τις οικίες τους με σκούρα χρώματα, όπως το καφέ. Απαγόρευαν, επίσης, στους Έλληνες, στους Αρμένιους και στους Εβραίους να φορούν το πράσινο χρώμα, επειδή εθεωρείτο ιερό- το χρώμα του Προφήτη. Εκτός από τις φυλετικο-χρωματικές διακρίσεις, οι περιηγήτριες επεξεργάζονται θέματα όπως τους διωγμούς των μη-μουσουλμάνων υπηκόων (των Αρμενίων, Εβραίων, Ελλήνων, Τσιγγάνων, κ.ά.), τη μη-ανοχή της διαφορετικότητας, την ανελευθερία, τον κοινωνικό-θρησκευτικό ρατσισμό, τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και τη διατήρηση της πολιτισμικής διαφορετικότητας. (Καμπερίδου, 2007: 34-37)

2. «Το σκάνδαλο των ιερού χρώματος επάνω σε μία άπιστη γκιαούρησσα». (1871: 280-281.)

Η πρώτη περιηγήτρια που αναφέρθηκε στο θέμα των επιβαλλόμενων φυλετικών χρωματικών διακρίσεων ήταν η Mary Nisbet of Dirleton, η Lady Elgin, σύζυγος του γνωστού Λόρδου Έλγιν, η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη από το 1799 έως το 1802. Σε μία επιστολή της από την Κωνσταντινούπολη προς την μητέρα της σημειώνει, ότι οι ανοιχτόχρωμες και φωτεινές βαμμένες οικίες ανήκαν μόνο στους Τούρκους και εθεωρούντο αποκλειστικό τους προνόμιο, επισημαίνοντας ότι οι Έλληνες και οι Αρμένιοι ήταν «υποχρεωμένοι» να βάφουν τις οικίες τους με καφέ χρώμα και οι Εβραίοι με μαύρο.

Το 1835-1836 στην Κωνσταντινούπολη, η Αγγλίδα Miss Julia Pardoe, παρατηρεί ότι, δύλα τα σπίτια των «των ραγιάδων ή των υποτελών της Πύλης», επισημαίνοντας ότι έτσι αποκαλούνται οι Έλληνες και οι Αρμένιοι, ήταν βαμμένα με ένα μουντό κόκκινο ή μολυβδανίο χρώμα. Στη συνέχεια υπογραμμίζει, όπως και η Lady Elgin πριν από αυτήν, ότι τα πιο χρωμάτινα και φωτεινά χρώματα, που προτιμούσαν οι Τούρκοι, «απαγορεύονταν» στους Έλληνες, στους Αρμενίους και στους Εβραίους, προσθέτοντας ότι οι Εβραίοι ήταν «υποχρεωμένοι» να βάφουν τα σπίτια τους μόνο μαύρα. (1837: 32,33,42)

Όπως παρατηρεί η Julia Pardoe, το 1836, όταν οι ραγιάδες υπερτερούσαν στην κοινωνική επίδειξη από τους Τούρκους αφέντες τους, προκαλούσαν την οργή τους, και έθεταν σε κίνδυνο την ζωή τους και τις περιουσίες τους. Έτσι, για να μην προκαλούν τους Τούρκους, «οι πιο ευκατάστατοι ραγιάδες που είχαν εξαιρετικά μεγάλες οικίες συνήθιζαν να τις βάφουν με δύο διαφορετικά χρώματα για να δίνουν την εντύπωση ότι επρόκειτο για δύο ξεχωριστές κατοικίες.» (1836: 41)

Εκτός από τις φυλετικό-χρωματικές διακρίσεις, οι μη-μουσουλμάνοι ήταν υποχρεωμένοι να κατοικούν σε ξεχωριστές συνοικίες από τους μουσουλμάνους και να θάβουν τους νεκρούς τους σε ξεχωριστά νεκροταφεία. Το 1840 η Frances Anne Emily Vane-Tempest, the Marchioness of Londonderry, επισημαίνει ότι «απαγορεύονται» στους Χριστιανούς, τους οποίους αποκαλούσαν Φράγκους, να κατοικούν στην Κωνσταντινούπολη. Αναφέρει, επίσης, ότι η κύρια συνοικία τους ήταν στο Πέραν το οποίο συνδεόταν με το Γαλατά στην

απέναντι πλευρά. Παρατηρεί, στη συνέχεια, ότι επειδή οι Τούρκοι ζούσαν με τον φόβο ότι μία ημέρα η Κωνσταντινούπολη θα έπεφτε στα χέρια των «γκιαούρηδων» αποφάσισαν να θάβουν τους νεκρούς τους στο νεκροταφείο του Σκούταρι που βρισκόταν στην Ασιατική πλευρά της Ευρώπης. Όταν έθαβαν έναν Μουσουλμάνο εκεί, φύτευαν και ένα κυπαρίσσι και «απαγόρευαν» στους Αρμένιους οποιαδήποτε χρήση αυτών των δένδρων. (Londonderry 1842: 99,142). Η περιηγήτρια δεν αναφέρει εάν αυτή η απαγόρευση, όσον αφορά το κυπαρίσσι, ίσχυε για τους Έλληνες και τους Εβραίους.

Αναριθμητες είναι οι μαρτυρίες που αφορούν την χωρατική διάκριση και διχοτόμηση σε πολλές περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας. Για παράδειγμα, η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey (Mrs. Harvey of Ickwell Bury) μας πληροφορεί ότι στη διχοτομημένη πόλη της Σινώπης του Πόντου, το 1870, υπήρχαν δύο συνοικίες, στην μία κατοικούσαν οι Τούρκοι και στην άλλη οι Έλληνες. (1871: 274) Μετά από την επίσκεψη της στην Ελληνική συνοικία της Σινώπης, όπου περιέργασε τις κατοικίες, την ενδυμασία και την ζωή των Ποντίων, η Harvey επισκέφθηκε την Τουρκική συνοικία, και όπως παρατηρεί η ίδια, βρέθηκε ανάμεσα σε πραγματικούς Πιστούς, ανάμεσα σε παραδοσιακούς Μουσουλμάνους, όχι όπως εκείνους της Κωνσταντινούπολης, που η ενδυμασία τους, το 1870, είχε επηρεασθεί από την μόδα των Φράγκων, και οι γυναίκες φορούσαν διαφανή γιασιμάκια (πέπλα) και Ευρωπαϊκά ενδύματα κάτω από το φερετζέ (παλτό-πανωφόρι) τους. Οι Μουσουλμάνες της Σινώπης, σε αντίθεση με εκείνες της Κωνσταντινούπολης, ήταν τυλιγμένες ασφυκτικά με χοντρό ύφασμα, που δεν άφηνε ούτε την άκρη της μύτης τους να διακριθεί. Υπογραμμίζει, επιπρόσθετως, ότι οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι την υποδέχτηκαν με καταφρονητικά βλέμματα, επειδή φορούσε πράσινο ένδυμα, και αναγκάσθηκε να κρυφτεί για να αποφύγει τις επιπτώσεις που μπορούσαν να προκληθούν από «το σκάνδαλο του ιερού χρώματος επάνω σε μία άπιστη γκιαούρησσα». (1871: 280-281.)

Σε επίσκεψή της στην αγορά υποδημάτων της Κωνσταντινούπολης, το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe επισημαίνει ότι υπήρχε «ένα είδος φυλετικού διαχωρισμού», «ένας νόμος στην Κωνσταντινούπολη», που καθόριζε το χρώμα των υποδημάτων που ήταν «υποχρεωμένο» κάθε έθνος να φοράει. Παρατηρεί, επίσης, ότι οι Τούρκοι και οι Τουρκάλες φορούσαν υποδήματα, μπότες και παντόφλες με χρώμα ανοιχτό κίτρινο μαροκέν, οι Αρμένιοι και οι Αρμένισσες βυσσινί, οι Εβραίοι και οι Εβραίες μωβ, και οι Έλληνες και Ελληνίδες μαύρο. (1837: 32-33) Επιπλέον, παρατηρείται ότι «απαγόρευσταν αυστηρά» στους μη-Μουσουλμάνους να φορούν το πράσινο χρώμα, επειδή εθεωρείτο το χρώμα του Προφήτη.

Στο Σκούταρι το 1844-1845, η Αγγλίδα συγγραφέας ποιήτρια Miss Felicia Skene υπογραμμίζει ότι οι Τούρκοι ποτέ δεν φορούσαν μαύρα ενδύματα, αλλά μόνο χαρούμενα και φωτεινά χρώματα, ακόμα και στις κηδείες, σε αντί-

θεση με τους δυτικούς. (Skene, 1847: 218)

Περιηγήτριες, επανειλημμένα, συμβουλεύουν τους δυτικούς να αποφεύγουν να φορούν πράσινα ενδύματα και πράσινα υποδήματα, έτσι ώστε να μην προκαλούν την οργή των Μουσουλμάνων και θέτουν σε κίνδυνο την ζωή τους.

Sτην Κωνσταντινούπολη το 1842 η Αυστριακή περιηγήτρια Ida Laura Pfeiffer, μας πληροφορεί ότι μόνο οι Τουρκάλες, οι χανούμ -δηλαδή οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, έγγαμες και μη-φορούσαν το πράσινο χρώμα, το οποίο εθεωρείτο ιερό και συμβουλεύει τους δυτικούς να αποφεύγουν αυτό το χρώμα. (1852: 42-43)

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει στην συνέχεια και η Μελέκ Χανούμ, σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη της Τουρκίας, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, το πράσινο εθεωρείτο ιερό χρώμα, γιατί ήταν το χρώμα του Προφήτη Μωάμεθ, που λόγοι είχαν το δικαίωμα να φορούν. Η Μελέκ Χανούμ (πρώην Marie Dejean Millingen, η οποία δραπέτευσε από το χαρέμι και την Τουρκία το 1865 και έφτασε στην Ελλάδα το 1866) επισημαίνει, επίσης, ότι ο σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης της Τουρκίας Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, και η κόρη τους, η Αϊσιά Χανούμ, είχαν το δικαίωμα να φορούν το πράσινο χρώμα. Η ίδια όμως δεν είχε αυτό το δικαίωμα επειδή στην καταγωγή της υπήρξε γκιαούρησσα και άπιστη, δηλαδή μη-μουσουλμάνα. Υποστηρίζει, ότι ο σύζυγός της Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, εδικαίουτο, χάρη στην καταγωγή του, ως απόγονος του Μωάμεθ, να φορέσει το ιερό χρώμα του Προφήτη, δηλαδή το πράσινο, και για τον ίδιο λόγο, επίσης, και η κόρη τους, η Αϊσιά, ως κόρη του Κιμπριζλί και απόγονος του Προφήτη, είχε το ίδιο δικαίωμα. (Melek Hanum 1873: 67-68) Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι η καταγωγή ενός παιδιού προσδιορίζεται από την καταγωγή του πατέρα και όχι της μητέρας.

Αναφέρεται κάποια αλλαγή σε αυτόν τον 'ενδυματολογικό κώδικα-καθεστώς', τουλάχιστον στην Κωνσταντινούπολη το 1865. Προφανώς έπαψαν να εφαρμόζονται αυστηρά αυτές οι επιβαλλόμενες κοινωνικές διακρίσεις, όσον αφορά τα χρώματα των ενδυμασιών των μη-μουσουλμάνων υπηκόων. Λόγου χάριν, η Αγγλίδα περιηγήτρια Anna Vivanti, όσον αφορά τις Ελληνίδες της Κωνσταντινούπολης, το 1865, παρατήρησε ότι διαμόρφωναν μεγάλη αντίθεση, σε σχέση με τις Μουσουλμάνες. Διακρίνει, δηλαδή, ότι οι ενδυμασίες των Ελληνίδων της Πόλης είχαν χαρούμενα χρώματα και ήταν επηρεασμένες από την Παριζιάνικη μόδα. Οι Ευρωπαίοι, όπως τονίζει η Vivanti, εθεωρούσαν αυτήν την προτίμηση για ζωντανά και χαρούμενα χρώματα χυδαία και βάρδβαρη, αλλά, παρόλαυτά, όλα βρίσκονταν σε αρμονία κάτω από τον καθαρό γαλάζιο ουρανό και την φύση της περιοχής. Παρατηρεί, επίσης, ότι σε αντίθεση με την Ελληνίδα που είχε την πιο χαρούμενη φιγούρα μέσα στο πλήθος, οι Αραβίδα είχε την πιο «μελαγχολική και πληκτική». Η Αράβισσα ήταν τελείως και ασφυκτικά καλυμμένη, σε αντίθεση με την

Τουρκάλα. «Το Τούρκικο πέπλο στην Κωνσταντινούπολη αποτελεί πρόσχημα, ενώ το Αραβικό πέπλο είναι πραγματικότητα.», καταλήγει η Vivanti (1865: 100-101, 108-109).

3. Έκβαση-κατάληξη: «μαζικές δολοφονίες», «η μεγάλη σφαγή», «η τρομοκρατία», «οι συνηθισμένες φρικαλεότητες»

«Δεν ωφελεί να στρέψουμε έντρομοι τα χέρια μας προς τον ονδρανό εκλιπαρώντας με ευλαβικό τρόμο βοήθεια για τις φρικαλεότητες του καταχθόνιου Τούρκου. Αναμφίβολα, όλες οι φρικαλεότητες αυτού του πολέμου δεν είναι συντατικά μόνο του Τούρκου. Αποτελούν και αίσχη της υπεριαλιστικής Βρετανίας, της υπεριαλιστικής Γαλλίας, της υπεριαλιστικής Ελλάδας και της αδιάφορης Αμερικής.» (Blanche Norton:1922: 328).

Αναπόφευκτα οι επιβαλλόμενες φυλετικό-χρωματικές διακρίσεις εκφράζουν, εκπροσωπούν, αναπαράγουν, και αναγγέλλουν έντονα φαινόμενα κοινωνικού ρατσισμού και βίας. Περιηγήτριες του 17ου, 18ου, 19ου και αρχές του 20ου αιώνα επεξεργάζονται, με περίσσια λεπτομέρεια, τους διωγμούς, τον εκφοβισμό, τις καθημερινές άνομες πράξεις, τις λεηλασίες, τις προσβολές και την τρομοκρατία που υπέστησαν υποτελείς υπήκοοι των Οθωμανικών επικρατειών. (Καμπερίδου, 2002: B'806-878)

Ενδεικτικά, το 1687 η Σουηδέζα περιηγήτρια Anna Mansdotter Agriconia, αργότερα γνωστή ως Anna Akerhjelm (1661-1687), σε επιστολή της από την Αθήνα, γράφει: «Οι Τούρκοι [...] εδώ και καιρός επετίθεντο κατά των Ελλήνων, τους οποίους αποκεφαλίζουν.» Σε επιστολή της το 1717, η Lady Montagu, η σύζυγος του Αγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, επισημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι: «Όσο πλουσιότεροι ήταν οι Χριστιανοί, τόσο μεγαλύτερος ήταν ο κίνδυνος για την ζωή τους.» (1718:25-26) Η Lady Elizabeth Craven, σε επιστολή της από την Κωνσταντινούπολη το 1786, υπογραμμίζει ότι «οι Τούρκοι κατά πανόντα αποκεφαλίζουν τους Έλληνες.» (1789: 209, 238-239) Η περιηγήτρια Maria Guthrie, η οποία ταξίδευε από το 1795-1796 σε διάφορες περιοχές του Εύξεινου Πόντου, παρατηρεί ότι οι τιμωρίες για τους Έλληνες, τους Εβραίους, και τους Αρμενίους υπήρχαν πολύ πιο σκληρές, απ' ό,τι του επεβαλλαν σε άλλες εθνότητες και αναφέρει παραδειγματικά, ότι για το παραμικρό παράπτωμα ή για την παραμικρή παράβαση, τους κάρφωναν και τους κρεμούσαν από τα αυτιά. (Guthrie 1802: 30) Στην Κρήτη το 1866, η Αμερικανίδα ιεραπόστολος Mary Briscoe Baldwin διακρίνει ότι υπήρχαν Έλληνες Χριστιανοί που είχαν αναγκασθεί να εξισλαμισθούν για να αποφύγουν τον θάνατο, την λεηλασία και την τυραννία. (Pitmann 1881: 173-175) Η Αγγλίδα Fanny Janet Blunt επισημαίνει, ότι επικρατούσε «μία κατάσταση μόνιμης αντιπάθειας» ανάμεσα στους Τούρκους και τους Έλληνες, και ότι «εάν αυτές οι δύο τάξεις δεν ανεξαρτοποιηθούν απόλυτα η μία από την άλλη, θα συνεχίσουν οι συνηθισμένες φρικαλεότητες.» (1878: A' 95)

«Επικρατούσε ένα τρομερό καθεστώς τρομοκρατίας [...] Η κυριαρχία του Τρόμου στην Τουρκία σκανδάλιζε και συγκλόνιζε ολόκληρο τον κόσμο [...] ξαναφέροντας στη μνήμη τους χειρότερους Τρόμους του Μεσαίωνα», παρατηρεί, μεταξύ άλλων, στο έργο της 'Είκοσι-Έξι Χρόνια στο Βόσπορο (1881-1907)' η Αγγλίδα Dorina L. Neave. Πολλά χρόνια, όπως υποστηρίζει η Neave, υπήρχαν μεγάλες αναταραχές στη Μικρά Ασία μεταξύ των Τούρκων και των Χριστιανών υπηρόων, αλλά κανένας δεν πίστευε ότι οι σφαγές και οι βιαιοπραγίες που διαδραματίζονταν κατά των Χριστιανών στο εισατερικό της Μικράς Ασίας θα έφταναν και στην Κωνσταντινούπολη το 1896. Η Neave περιγράφει τη «μεγάλη σφαγή» και τις «μαζικές δολοφονίες» των Αρμενίων που ξεκίνησαν στις 26 Αυγούστου του 1896 στην Κωνσταντινούπολη, στους δρόμους του Γαλατά, του Πέραν, του Σταμπούλ, του Κανδήλι, κ.α.. Φανερά συγκλονισμένη επισημαίνει, ότι όλοι οι δρόμοι ήταν βουτηγμένοι στο αίμα και γεμάτοι με τα πτώματα ανδρών, γυναικών, και παιδιών που είχαν δολοφονηθεί κατά χιλιάδες –τα πτώματα των οποίων, μαζί με εκείνους/νες που είχαν τραυματιστεί και ήταν ακόμα ζωντανοί– τοποθετούνταν σε καρότσια και πετιόνταν στην θάλασσα του Μαρμαρά. Για να περιγράψει την κατάσταση που επικρατούσε στην Τουρκία το 1881-1896, η Neave, ως αυτόπτης μάρτυς των βιαιοπραγιών χρησιμοποιεί κατ' επανάληψη τους δρους Τρομοκρατία και Τρόμος. (1933:76,77,167-193)

Η Μάστιγα του Τρομερού Φόβου, τρομοκρατία, συνεχής τρόμος, ο αφανισμός όλων των στοιχείων που δεν είναι καθαροί Μουσουλμάνοι, δικτατορία, μίσος, εξολόθρευση, σφαγές, πρόσφυγες, βάναυσα βασανιστήρια, βιασμοί, βίαιες εκτοπίσεις, εχθρότητα, εξόντωση, περιφρόνηση, λιμοκτονία, κλπ. Αυτούς τους δρους, μεταξύ άλλων, χρησιμοποιεί για να περιγράψει την κατάσταση των Ελλήνων και των Αρμενίων του Πόντου, της Μικράς Ασίας, και όχι μόνο, στο άρθρο της που δημοσιεύτηκε στις 4 Απριλίου του 1822, με τίτλο «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας», η Blanche Norton, Αμερικανίδα περιηγήτρια-ιατρός του Near East Relief, στην Τραπεζούντα, στην Κερασούντα, στην Κωνσταντινούπολη, στο Καραχισάρ, και στο Μπουλανκτζάκ. (Norton, 1922:285-290,328) Η Αμερικανίδα ιατρός επικεντρώνεται και στο θέμα της καθημερινής ψυχολογικής τρομοκρατίας που επικρατούσε μετά την περίοδο των «μεγάλων σφαγών» (της γενοκτονίας των Αρμενίων). Αποκαλεί «αντικαταστάτες των γενιτάρων» τους επιτηρητές-φρουρούς-ληστές [Brigandies] του 'κουτσού' δημάρχου της Κερασούντας, Οσμάν Αγά, οι οποίοι κυκλοφορούσαν στην Κερασούντα και ασκούσαν ακατάπαυστη ψυχική τρομοκρατία, όχι μόνο στους Αρμενίους εξόριστους της Κερασούντας και στους Έλληνες (Πόντιους), αλλά ακόμα και στους Τούρκους κατοίκους. Αναφέρει, επίσης, ότι μετά από την «Φοίκη των Αρμενίων» (the Armenian Horror), η εξουσία του Οσμάν Αγά είχε φτάσει σε επίπεδο δικτατορίας, επισημαίνοντας ότι ο Οσμάν Αγάς ήταν «σφοδρά εθνικιστής και με μεγάλη ευ-

χαρίστηση, με μία κύνηση του χεριού του, θα βύθιζε στη λήθη, όλα τα στοιχεία του έθνους του που δεν ήταν καθαροί Μουσουλμάνοι.» (Norton: 1922: 286) Καταλήγοντας, η Norton, καταγγέλλει και καταδικάζει για τον αφανισμό όλων των στοιχείων που δεν είναι Μουσουλμάνοι ή καθαροί Μουσουλμάνοι, όχι μόνο τους Τούρκους, και «την υπεριαλιστική Βρετανία, την υπεριαλιστική Γαλλία, την υπεριαλιστική Ελλάδα και την αδιάφορη Αμερική.» (1822: 328)

«Ο Τούρκος έχει αποδειχθεί ότι είναι ένας άνδρας πολέμου [...] έχοντας κερδίσει με πόλεμο μία χώρα, νομίζει ότι εκείνη μπορεί να διοικείται από μόνη της. Στην περιπτωση των Αρμενίων και των Ελλήνων, και άλλων εμπορικών λαών που έκαναν τόση μεγάλη ευημερία για την Τουρκία, ο Τούρκος ικανοποιήθηκε να τους πετάξει στη Θάλασσα, αντί να χορηγούνται τα χαρίσματά τους και τις ικανότητές τους στο εμπόριο προς όφελός του. Στην σημερινή του θέση, ο Τούρκος μοιάζει να τρέχει πριν μάθει ακόμα να περπατάει μόνος του. Το εμπόριο στα λιμάνια φθείρεται και δεν υπάρχει κανένας πια για να το οργανώσει ξανά [...] και οι Τούρκοι της επαρχίας της Ανατολίας είναι στα αρχικά τους στάδια ανάπτυξης [...]», γράφει την ίδια περίοδο από την Αγκυρα η Αγγλίδα δημοσιογράφος-περιηγήτρια Lady Dorothy Mills. (χχε: 35-36)

ΠΗΓΕΣ

Akerhjelm, Anna ή Mansdotter Agriconia, Anna (1854). XXII. Documents concernant Mademoiselle Anna Akerhjelm. Biographie d'Anna Akerhjelm [1686-1687], σ. 214-255, στο Documents inédits ou peu connus sur l'histoire et les antiquités d'Athènes tirés des archives de l'Italie, de la France, de l'Allemagne, etc. par Le Cte. de Laborde Membre de l'Institut. Paris Chez Jules Renouard et Cie, Libraires.

Akerhjelm, Anna ή Mansdotter Agriconia, Anna (1661-1687). Επιστολές της Άννας Ακερχέλμ [1661-1687], σ. 50-55, στο Πανδώρα. Σύγχρονα περιοδικάν εκδόδουν δις του μηνός. Συντάκται Α.Ρ. Ραγκαβής, Κ. Παπαδογήσπουλος, Ν. Δραγούμης, κτλ. Τόμος δέκατος δεύτερος. Από Απριλίου 1861 μέχρις Απριλίου 1862.

Blunt, Fanny Janet, formerly, F.J. Sandison (1878). The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians, By a Consul's Daughter and Wife, in 2 vols. London: John Murray, Albemarle Street.

Craven, Lady (1789). A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786 by The Right Honourable Elizabeth Craven. London, G.G. J. and J. Robinson.

Guthrie, Maria (1802). A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea [...] and all the other countries on the north shore of the Euxine, [...] described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie [...] Printed by Nichols and Son, London.

Harvey A.J. of Iwell Bury (1861). Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly.

Καμπερίδου, Ειρήνη (2007). Απόψεις Ξένων Περιηγητών για την Περίοδο της Τουρκοκρατίας: «Δυστυχώς οι πόλεις είναι γεμάτες Έλληνες (1853), «οι παλικαρισμός» και το «φιλότιμο», «ένας ισχυρός και προσδετικός λαός» (1789-1878). ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ & ΠΑΙΔΕΙΑ, έτος 13ο, Τεύχος 41 (Ιανουάριος-Απρίλιος 2007): 34-37.

Καμπερίδου, Ειρήνη (2006). Οι περιήλληση Αντιλήψεις και Περιγραφές περιηγητών του 17ου, 18ου και 19ου και η γυναικεία περιήγηση. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ & ΠΑΙΔΕΙΑ. Αθήνα. Έτος 12ο, Τεύχος 38, Μάιος Αύγουστος 2006: 14-18.

Καμπερίδου Ειρήνη (2002). 'Οι περιηγήτριες και οι υπόδουλοι λαοί', (Β' τόμος, σελ.806-878), στη διδακτορική διατροφή: Η Πολυεθνική Δουλεία του Οθωμανικού Χαρεμού. Η Θέση της Γυναίκας στο Οθωμανικό Χαρέμι, κατά την Επιπόλα Παρασήμηση Ξένων Περιηγητών του 17ου, 18ου και του 19ου αιώνα. Η Πραγματική Καθημερινή Ζωή στο Χαρέμι και η θέση της Γυναίκας στο Ισλάμ.. Πόντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Αθήνα.

Londonderry, the Marchioness (1842). A Narrative of travels to Vienna, Constantinople, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry (Frances Anne Emily Vane-Tempest). London, Henry Colburn.

Melek Hanoum (1873). Six Years in Europe: Sequel to Thirty Years in the Harem. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall.

Montagu, Lady (1718). An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M...e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. London: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand.

Mills, Lady Dorothy (χ.χ.ε.). Beyond the Bosphorus, author of "the road to Timbuktu," etc. Duckworth. 3 Henrietta Street, London, W.C., σελ. 35-36.

Neave, Dorina L. (1933). Twenty-Six Years on the Bosphorus (1881-1907). London: Grayson & Grayson Ltd.

Nisbet, Mary (1926). The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. Colonel Nisbet Hamilton Grant. London: John Murray, Albemarle Street, W.I.

Norton, Blanche (1922). The Lame Mayor of Kerasund. ASIA, Volume XXII, Number 4, April, σελ. 285-290 και 328.

Pardoe, Julia (1837). The City of the Sultan and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London: Henry Colburn.

Pfeiffer, Ida Laura (1852). Visit to the Holy Land, Egypt and Italy by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World, Translated from the German by H.W. Dulcken. London: Ingram, Cooke, and Co.

Pitmann, Emma (1881). Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman. London, Paris & New York: Sell, Petter, Galpin & Co.

Skene, Felicia Mary Frances (1847). Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London: Chapman and Hall.

Vivanti, Anna (1865). A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. London: printed for private circulation.

1. Τον 17ο, 18ο και 19ο αιώνα, εποχές που το ταξίδι σε περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έθεωρετα από την δυτική κοινωνία ένα κατ' εξοχήν ανδρικό προνόμιο, χιλιάδες δυτικές περιηγήτριες -Αγγλίδες, Γαλλίδες, Γερμανίδες, Σουηδήζες, Ελβετίδες, Αυστριακές και Αμερικανίδες- επισκέφθηκαν, εξερεύνησαν, φιλοξενήθηκαν, υπηρέτησαν ή εργάστηκαν ως εθελόντριες, ως ιεραπόστολοι, ως εκπαιδευτικοί, ως νοσοκόμες, ως ζωγράφοι, ως γκουβερνάντες, ως καμαριέρες, και ως υπηρέτριες σε κατέχομενες από τον τουρκικό ζυγό περιοχές. Οι περιηγήτριες κινούνταν έξω από τα επίσημα δίκτυα και κέντρα εξουσίας, αριμοδιοτήτων και οργάνωσης. Η γυναικεία περιήγηση στην Ανατολή –που σημείωσε σημαντική αύξηση τον 19ο αιώνα– δεν είχε θεματικά πλαίσια. Το γυναικέλι ενδιαφέρον για την Ανατολή αποτελούσε προσωπική επιλογή και δεν συνδέοταν με οποιαδήποτε μορφή θεωματικής υποστήριξης. Οι περιηγήτριες δεν ήταν αξιωματούχοι καποίας διπλωματικής, αρχαιολογικής ή στρατιωτικής αποστολής –εκτός από τις εθελόντριες Γαλλίδες, Αγγλίδες και Γερμανίδες νοσοκόμες και καλόγριες, ή τις έμμισθες Γαλλίδες και Αγγλίδες νοσοκόμες κατά τη διάρκεια του Κρητικού Πολέμου (1853-1856), οι οποίες αν και παρείχαν κάποιες συγχεκριμένες υπηρεσίες «συμπλέουσες» με την πολιτική της χώρας τους, στην πραγματικότητα βρίσκονταν έξω από τα πολιτικά κέντρα εξουσίας της αποικιακής, αποικιοκρατικής πολιτικής (Καμπερίδου 2006: 14-18).

Περιεχόμενα 44-45ου τεύχους

• Από τη Σύνταξη (Γράφει ο Σπ. Γ. Μοσχονάς)	
Το μάθημα της Φιλοσοφίας και η περιπέτεια του βιβλίου του	σ. 3
• Χαριλένας Τουρνά: Το νέο βιβλίο Φιλοσοφίας Β' Λυκείου	σ. 4
• Βασίλη Μακρυπούλια: Η οντολογική ανυπαρξία	
του επιστημονικού σοσιαλισμού	σ. 11
• Ιωάννη Ε. Μάντζαρη: Οι επιδράσεις της Παιδαγωγικής	
του Z. Z. Ρουσώ στην Καντιανή Ήθική	σ. 14
• Κοσμά Σκαβάντζου: Μάθηση, Γνώση, Εκπαίδευση	
και Φυσική Αγωγή	σ. 18
• Ειρήνης Καμπερίδου: Ένα είδος φυλετικού διαχωρισμού	
στους υποτελείς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	σ. 22
• Παρουσιάζοντας και Σχολιάζοντας:	
(Γράφουν οι: Λεων. Μπαρτζελιώτης, Σπ. Γ. Μοσχονάς)	σ. 26
• Φιλοσοφία και Λογοτεχνία: Τα καλάμια	
(Γράφει ο Νίκος Βαλλιανάτος)	σ. 28
• Δημ. Χρ. Καπάδοχου: Οι στοχασμοί του Εθνικού μας Ποιητή	
Δ. Σολωμού	σ. 31
• Μίρκας Κακαδέλλη: Ο πλατωνικός έρως	σ. 34
• Αναστασίας Μεσσάρη: Ο Βυζαντινός Άνθρωπος	σ. 36
• Δημ. Τζωρτζόπουλου: Η ιδέα της ανάπτυξης ως αίτημα	
καθολικής παιδείας - Μέρος Β'	σ. 39
• Γιώργου Μαρινάκη: Τέχνη και τεχνολογία	σ. 42
• Βιβλιοπαρουσίαση: (Γράφουν οι: Σπ. Γ. Μοσχονάς,	
Αντ. Σακελλαρίου, Μαρία Μαρκαντωνάτου, Γ. Ν. Οικονόμου)	σ. 45
• Δημ. Διαμαντόπουλου: Λεξικό Φιλοσοφίας: Χρόνος	σ. 49
• Οι δραστηριότητες της ΕΚΔΕΦ	σ. 50